

کرمانشاه میراث هزاران ساله عصر سنگ

به نام خدا

مطالعات باستان شناسی حاکی از این است که حداقل از اواخر دوره پارینه سنگی قدیم (حدود ۳۰۰ هزار سال پیش) انسان در منطقه کرمانشاه می‌زیسته است. آثار یافت شده از این دوره شامل چندین تیر دستی سنگی و ساطور ابزار است که در اطراف گاکیه و غرب هرسین به دست آمده‌اند. وجود منابع سنگ مناسب ابزارسازی در این نواحی و فاصله نزدیک آن‌ها نسبت به رودخانه‌های قره سو و گاماسیاب، احتمالاً در جلب گروه‌های انسان به نواحی مذکور موثر بوده است. متأسفانه تاکنون آثاری از این دوره در سایر نقاط کرمانشاه یافت نشده و در نتیجه آگاهی ما از جنبه‌های مختلف زیستی و فرهنگی آنان بسیار ناچیز است. اما بقایای باستان‌شناختی دوره بعدی، یعنی پارینه‌سنگی میانی بیشتر و شناخته شده‌تر است.

غار شکارچیان، پیرامون گاکیه

ابزار سنگی (تیر-ه موستری)، دوره پارینه سنگی میانی غار شکارچیان، پیرامون

بقایای سکونت‌های این دوره اغلب در غارها و پناهگاه‌های صخره‌ای یافت شده که از مهم‌ترین آن‌ها می‌توان به غار شکارچیان، مرخریل و مرتاریک در بیستون و هم چنین غار قبه، دو اشکفت و پناهگاه ورواسی در شمال شهر کرمانشاه اشاره کرد. قدیمی‌ترین آثار سکونت این دوره بر اساس یک آزمایش سالیانی از غار مرتاریک به قبل از ۱۰۰ هزار سال پیش باز می‌گردد. با توجه به کشف بقایای اسکلت نئاندرتال‌ها در غار شتیدار، گونه مذکور طی این دوره در منطقه زاگرس ساکن بوده است. در کرمانشاه نیز بقایای این انسان در غار شکارچیان بیستون کشف شده است. این نمونه که بخشی از استخوان ساعد است، تنها یافته از انسان نئاندرتال در ایران محسوب می‌شود.

ندان آسرای سنگی فلان، دوره پارینه سنگی جدید، غار وزمه

بقایای جانوری یافت شده در کاوش برخی از غارهای نامبرده نشان می‌دهد که انسان‌های نئاندرتال هم در دشت‌ها و هم در ارتفاعات صخره‌ای منطقه به شکار می‌پرداختند. ساکنان پناهگاه ورواسی و غار شکارچیان بیشتر در دشت به شکار اسب وحشی، گورخر، گوزن و گاو وحشی می‌پرداختند. در حالی که غار قبه پناهگاه شکارچیانی بوده که عمدتاً در شکار بزرگ و میش وحشی در ارتفاعات تنگ کنشت تبحر یافته بودند. علاوه بر این گونه‌ها، حیوانات دیگری چون شیر، خرس، کفتار نیز در منطقه می‌زیسته‌اند که بقایای آن‌ها در غار وزمه در نزدیکی اسلام‌آباد یافت شده است. این درندگان خطر بالقوای برای انسان‌های آن دوره بودند. زیرا هر دو گروه از غارها استفاده می‌کردند و منابع غذایی آن‌ها نیز بیشتر شامل گوشت چرندگان مختلف بود. از این رو می‌توان تصور کرد که رقابتی دائمی بین نئاندرتال‌ها و درندگان آن دوره برای تصاحب غارها و شکار حیوانات مختلف وجود داشته است.

نوع ابزار سنگی (تیر-ه دو زویه)، دوره پارینه سنگی میانی، غار مرتاریک، بیستون

پناهگاه بزاز خانه شا، جنوب گاکیه بزاز

ابزارهای سنگی به جا مانده از شکار و سایر فعالیت‌های روزانه این شکارچیان که بیش‌تر شامل انواع خراشنده، تیزه، دندان‌دار و تراشه‌هایی با لبه تیز است، در غارها و هم‌چنین در محیط‌های باز یافت شده است. صنعت ابزارسازی این دوره موستری زاگرس گفته می‌شود که در سایر مناطق زاگرس چون لرستان و فارس نیز یافت شده است. مطالعه این ابزارهای موستری نشان می‌دهد که برای ساخت آن‌ها از رگه‌های سنگ چخماق موجود در اطراف سکونتگاه‌ها و هم‌چنین برونزدهای سطح دشت و تپه‌های طبیعی استفاده می‌شده است. چون دسترسی ساکنان غارها به منابع سنگ مناسب ابزارسازی محدود بوده، معمولاً ابزارهای سنگی خود را به طور مکرر اصلاح و مجدداً استفاده می‌کردند. چنین ابزارهایی که ابعاد آن‌ها بر اثر تراش زیاد کاهش یافته، در مجموعه ابزارهای سنگی غار دو اشکفت و قبه به وفور دیده می‌شوند.

ابزار سنگی (خراشنده مقلرب)، دوره پارینه سنگی میانی، غار مرتاریک، بیستون

ابزار سنگی (خراشنده مقلرب)، دوره پارینه سنگی میانی، غار مرتاریک، بیستون

ابزارهای سنگی موستری، دوره پارینه سنگی میانی، غار دو اشکفت (مقلرب)

ابزار سنگی (خراشنده مقلرب)، دوره پارینه سنگی میانی، غار مرتاریک، بیستون

وجود کارگاه‌های متعدد ابزارسازی در تپه‌های گاکیه و درود فرمان گویای توجه شکارچیان این عصر به منابع سنگ منطقه مذکور است که از کیفیت بسیار خوبی برخوردار است. ابزارهای سنگی ساخته شده در این کارگاه‌ها که عمدتاً به شیوه لوا لوا ساخته شده‌اند تا نقاط دور دستی (حدود ۱۵ کیلومتر) چون غارهای بیستون و غار دو اشکفت حمل و استفاده شده است. ابزارهای سنگی یافت شده در کنار رودخانه گراب در نزدیکی روانسر حاکی از این است که شکارچیان این عصر در کنار رودخانه‌ها نیز مستقر می‌شدند و از منابع سنگ و منابع خوراکی مرتبط با رودخانه‌ها استفاده می‌کردند. در فاصله بین ۴۰ تا ۲۵ هزار سال پیش شاهد پیدایش فرهنگ جدیدی در منطقه هستیم که آثار مهمی از آن در غارهای ملارد، ورواسی، ورکینی در شمال کرمانشاه و مر خریل در بیستون کشف شده است. انسان‌های این دوره از گونه انسان‌های امروزی بوده‌اند و تفاوت‌هایی در شیوه‌های معیشتی و سکونتی آن‌ها نسبت به نئاندرتال‌ها دیده می‌شود. از جمله گسترش حوزه شکار و بهره‌برداری از منابع طبیعی تا مسافتات طولانی‌تر که شواهد آن را می‌توان در بقایای به جا مانده از آن‌ها در غارها و پناهگاه‌ها مشاهده کرد. از ویژگی‌های عمده این دوره که پارینه سنگی جدید گفته می‌شود، ظهور فناوری جدید تیغه‌سازی در صنعت ساخت ابزارهای سنگی است. پیکان‌های پرتابی ساخته شده از تیغه‌های کوچک (تیزه ارجنه)، ابزارهای دباغی پوست و تراش چوب (خراشنده)، ابزارهای تراش استخوان و چوب (اسکنه) از ویژگی‌های صنعت ابزارسازی این دوره در کرمانشاه است که صنعت بردوستی یا اوریناسی گفته می‌شود.

نمایی از یک اردوگاه دوره پارینه سنگی جدید

تیزه غار بزاز خانه شا، جنوب گاکیه بزاز، دوره پارینه سنگی جدید

گرمانشاه میراث هزاران ساله عصر سنگ

به مناسبت روز جهانی و هفته
بناها و محوطه‌های تاریخی
فروردین ۱۳۸۶

توسعه‌یابی بزرگ‌ترین موزه ملی ایران
عاشق خانی، بزرگ‌ترین موزه ساسانی
طرح و اجرا: اداره شهرداری

استقرارهای کوتاه مدت در غارها و پناهگاه‌های صخره‌ای، اردوگاه‌های خود را در محیط‌های باز خصوصا در امتداد رودخانه‌ها بر پا می‌کردند. ویژگی صنعت سنگ این دوره استفاده بیش‌تر از تیغه و ریز تیغه‌ها برای ساخت ابزار، لرجحیت تولید انواع ریز ابزارها خصوصا غیر هندسی‌ها است. همچنین در اواخر این دوره ابزارهای هندسی عمدتا از نوع مثلثی کشیده و تعداد کمتری از سایر فرم‌های هندسی ظاهر می‌شوند. چنین ابزارهایی در مکان‌های متعدد این دوره در کرمانشاه از جمله ورواسی، یوان (میان دربند) و مر دالان (روانسر) یافت شده است. این ابزارهای هندسی شکل اکثرا در نوک و امتداد نوک ابزارهای پرتابی با استفاده از صمغ یا دیگر مواد چسب‌اننده طبیعی نصب می‌شدند. از انواع دیگر ابزار می‌توان به قطعات کولنار، دندان‌دار و خراشنده انتهایی اشاره کرد. علاوه بر ابزارهای سنگی، ساخت و استفاده از ابزارهای استخوانی نیز در این دوره گسترش یافت که نمونه‌های آن در غار خریل و مردالان به دست آمده است.

غار مر فویان، پسته‌تون، ابزار های دوره فرا پارینه سنگی، چپ، مگه سنگی شده از تیغه راست، خراشنده داخلی

تنها سالیانی دوره فرا پارینه سنگی کرمانشاه مربوط به غار خریل است. آزمایش رادیوکربن یک قطعه استخوان از رسوبات این دوره غار که اخیرا تهیه شده، تاریخی برابر با ۱۵-۱۴ هزار سال پیش را نشان می‌دهد. در حدود ۱۲-۱۰ هزار سال شیوه زندگی کوچ‌روی مبتنی بر شکار و گردآوری تقریبا متروک شد و به تدریج یکجانشینی، پرورش غلات و اهلی کردن دام در منطقه گسترش یافت که طلیمه آغاز دوره نوسنگی بود.

غار بزرگ مانده، جلوب کوه پناه، دوره پارینه سنگی جدید

شکارچیان زرزنی ساکن ورواسی بیش‌تر به شکار گورخر، بز و میش وحشی می‌پرداختند. اما ساکنان این دوره غار خریل عمدتا حیواناتی چون بز کوهی، میش وحشی، گوزن و گاو وحشی را شکار می‌کردند. مطالعه میزان ساییدگی سطح دندان گور خر در پناهگاه ورواسی نشان می‌دهد که شکارگران زرزنی بیشتر گورخرهای جوان را شکار می‌کردند. بقایای جانوری این دوره نیز به طور غیر مستقیم می‌تواند اطلاعاتی راجع به پوشش گیاهی و وضعیت اقلیمی کرمانشاه ارائه کند. به نظر یکی از پژوهشگران وجود گوزن و گاو وحشی و نبود اسب سانان و آهو در لایه‌های فراپارینه سنگی غار خریل نشانه گسترش محیط جنگلی در منطقه است. همچنین مطالعه سن کنستار بز کوهی و میش وحشی بر اساس بررسی دندان آن‌ها، نشان دهنده این است گروه‌های شکارگر زرزنی احتمالا در اواخر تابستان و پاییز از غار خریل استفاده کرده‌اند. وجود شماری سنگ ساب در برخی مکان‌های این دوره احتمالا نشانه افزایش استفاده از منابع نباتی است.

شرایط اقلیمی مساعدتر و افزایش منابع مورد استفاده جوامع شکارگر و گردآورنده مذکور احتمالا باعث رشد جمعیت و در نتیجه افزایش شمار زیستگاه‌های فصلی آن‌ها شد. طی این دوره جوامع زرزنی علاوه بر

پسته‌تون
غار پارینه سنگی، غار مر فویان،
صدف پوسته آن روغلافه دوره

در این دوره از گل اخرا برای مقاصد مختلف استفاده می‌شده که آثار آن در غار ملاورد مشاهده شده است. به علت افزایش سرما و خشکی محیط شکارچیان این دوره برای دستیابی به منابع مورد نیاز، مجبور بودند دائما از محلی به محل دیگر در حال حرکت باشند و از این رو در مسیر کوچ خود از هر پناهگاه به طور کوتاه مدت استفاده می‌کردند. در این دوره حیواناتی چون گورخر و اسب وحشی، بز کوهی، میش وحشی و گاو وحشی شکار می‌شدند که بقایای آن‌ها در غار خریل و پناهگاه ورواسی به دست آمده است. در فاصله ۲۲ تا ۱۸ هزار سال پیش و همزمان با آغاز اوج یخبندان، دوره پارینه سنگی جدید در زاگرس به پایان می‌رسد.

در فاصله حدود ۱۸ تا ۱۲ هزار سال پیش شرایط اقلیمی حاکم بر منطقه از سرما و یخبندان شدید به تدریج به سوی افزایش دما و بارندگی تغییر یافت. به طوری که در حدود ۱۴ هزار سال پیش اوضاع اقلیمی سرد و خشک جای خود را به گرما و بارندگی داد. روند تغییرات اقلیمی شرایط مساعدی برای گسترش درختانی چون پسته خود رو، بلوط و گونه‌های جانوری چون گوزن و آهو، گورخر ایجاد کرد. این تغییرات محیطی تاثیر مستقیمی بر شیوه‌های سکونت و معیشتی جوامع شکارگر-گردآورنده‌های نهاد که طی هزاران سال خود را با بهره‌برداری فصلی از منابع موجود در مناطق مرتفع زاگرس وفق داده بودند. به نظر می‌رسد که از اواسط دوره فرا پارینه سنگی دامنه استفاده از منابع خوراکی موجود در طبیعت گسترش یافت و علاوه بر شکار چرندگان بزرگ چته مثل گوزن و گورخر، سید ماهی، خرچنگ، لاک پشت، صدف دو کفه‌ای، حلزون خشکی متداول شد. بقایای صدف دو کفه‌ای و حلزون در رسوبات باستان‌شناختی دوره فرا پارینه سنگی غار خریل یافت شده است. همچنین در لایه‌های این دوره در ورواسی نیز بقایای حلزون به دست آمده است.